

Duurzaamheid En Natuur

🕒 7 min.

Schoonheid en rijkdom: de hemelse vogel betovert

Expositie

Paradijsvogels spreken tot de verbeelding, wereldwijd en al eeuwenlang. Maar de 'vogels van god' worden ook gewoon als product verhandeld.

PAUL DE VRIES

Dat juist in het Missiemuseum in het Limburgse Steyl een tentoonstelling over paradijsvogels is te zien, is minder opmerkelijk dan het lijkt. Ten eerste staan paradijsvogels al eeuwen te boek als 'vogels van god'. Ten tweede heeft het museum door de tijd heen een enorme natuurhistorische collectie opgebouwd.

Het Missiemuseum is onderdeel van het Missiehuis, in 1875 gesticht door de

Duitse katholieke priester Arnold Janssen. Steyl groeide uit tot een kloosterdorp met drie congregaties (broedermisionarissen, missiezusters en aanbiddingszusters), een eigen drukkerij, tandarts, bakkerij, begraafplaats en zelfs een nagebouwde Lourdes-grot. Janssen zelf ligt in Steyl begraven en is inmiddels heilig verklaard. De missie bestaat nog steeds, met missionarissen van tientallen nationaliteiten die worden uitgezonden naar evenzoveel landen.

De missionarissen die in het verleden het woord van God naar die verre landen brachten, namen vaak dieren mee terug. Opgezette dieren, huiden, opgeprikte insecten. "Het idee was om de broeders en zusters die nog uitgezonden moesten worden vast kennis te laten maken met het land van bestemming", zegt Paul Voogt, curator van het Missiemuseum. "Naast dieren werden er ook maskers, kleding en houtsnijwerk teruggestuurd uit Nieuw-Guinea, China, Ghana, Togo, Paraguay en meer."

In 1931 werd het Missiemuseum opgericht om die collectie te ordenen en te tonen. Broeder Berchmans was er de drijvende kracht achter. "Ik vermoed dat hij er niet zo zeer wetenschappelijke bedoelingen mee had, maar vooral de schoonheid van de Schepping wilde laten zien", zegt Voogt. Zoals broeder Berchmans de hoefdieren, beren, katachtigen, vlinders, spinnen, ontelbare vogels en nog veel meer dieren in de vitrines ensceneerde, zijn ze nu nog te zien.

De carnivoren bij voorkeur in gewelddadige poses: een tijger die een kalf bespringt, een wurgslang die een hertje fijnknijpt. De prooidieren zien er angstig uit, met wijd opengesperde ogen en de tong uit de bek. In de volkenkundige collectie valt vooral de grote hoeveelheid speren en dolken op. Voogt: "De nadruk lag duidelijk op hoe wild en gevaarlijk die landen waren. Met de missie werd de beschaving gebracht, was de gedachte."

In 2019 werd ecooloog en natuurhistoricus Marc Argeloo gevraagd om eens een blik te werpen op de objecten die nog op zolder lagen. "Ik trok wat laden open en kwam paradijsvogels tegen. Heel veel paradijsvogels. Maar niets was gelabeld. Geen informatie over soort, geslacht, vindplaats. Toen vond ik een kasboek: 50 Deutsch Mark, voor een twaalfdradige paradijshop, uit Berlinhafen, wat eind negentiende eeuw een Duitse kolonie op Nieuw-Guinea was. Ik begreep dat ik niet naar een wetenschappelijke, maar naar een commerciële verzameling zat te kijken."

Vogels van god

De handel in veren en huiden van paradijsvogels bestond al ver voor de koloniale tijd. Vanuit Nieuw-Guinea gingen de vogels naar India, China, Nepal, Turkije. In 1522 kwamen de eerste huiden aan in Spanje, en ook Europa raakte begeistert door deze wonderlijke vogels met hun extravagante veren- en

kleurenpracht.

Omdat Papoea-jagers de dieren bolon diuata noemden (vogels van god), én omdat ze de gewoonte hadden de poten van de huiden te verwijderen, dacht men in Europa dat het hemelse vogels waren die nooit op de grond kwamen. Ze zouden drinken van de wolken en alleen na hun dood afdalen naar het aardse. Argeloo: "De Latijnse naam van de grote paradijsvogel werd *Paradisaea apoda*. *Apoda* betekent pootloos."

In de negentiende eeuw werd het mode om paradijsvogelveren in dure hoeden te verwerken en de handel intensiverde. "Uit die tijd stamt het kasboek dat ik vond. Steyl zat midden in de paradijsvogelhandel, die hielp de missie-activiteiten te financieren. Het ging om honderdduizenden guldens." Begin twintigste eeuw was de rage voorbij, ook door het verzet van vroege dierenbeschermers.

Tussen de jagers

In Nederland waren het de zusters Cécile en Elisabeth de Jong van Beek en Donk die de Bond ter Bestrijding eener Gruwelmode oprichtten, een voorloper van de Vogelbescherming. "De adel en de gegoede burgerij waren de grootafnemers van de veren, maar in die kringen ontstond ook de weerstand ertegen. Nederland verbood de handel wel een stuk later dan andere landen."

Argeloo komt voor zijn werk in de natuurbescherming al dertig jaar op Nieuw-Guinea en verzamelt alles wat te maken heeft met paradijsvogels. Hij had thuis de boeken staan van schrijver Rudolf Voorhoeve, die van 1929 tot 1931 op het eiland tussen de paradijsvogeljagers woonde. "Ik traceerde zijn dochter en kleinkinderen in Amsterdam. Zij bleken een archief met objecten en teksten van hun opa te hebben."

De contouren van een expositie begonnen zich af te tekenen. "Het enige wat ontbrak, was de stem van de Papoea-bevolking zelf. We zijn op zoek gegaan naar de nazaten van de jagers, in samenwerking met de Universitas Cenderawasih in Jayapura in Papoea, het westelijke deel van het eiland Nieuw-Guinea dat tot Indonesië behoort. Heel toepasselijk: cenderawasih is Indonesisch voor paradijsvogel."

Besloten werd dat de tentoonstelling *Vogels van god* drie perspectieven moest hebben: dat van de missionaris broeder Berchmans, de koloniale positie van Rudolf Voorhoeve, en dat van de Papoea-jager Tiliauw de Sawia, met wie Voorhoeve bevriend was en die een hoofdrol speelt in zijn boeken. "Van Tiliauw hebben we een dolk teruggevonden, gemaakt uit het dijbeen van een kasuaris", zegt Marieke Meijer, de tentoonstellingsmaker die de inrichting van de expositie deed. "Dat is nu een pronkstuk op de tentoonstelling."

Regenwoud

Meijer bootste in de entree van de tentoonstelling het regenwoud na. Het is er donker en groen en je hoort het ijle, metaalachtige roepen van paradijsvogels. "Daarna staat de paradijsvogel als product centraal. Het is alsof je door een pakhuis loopt met in de kratten balgen en opgezette vogels, een verentooi voor de koning van Nepal, tijdschriften met advertenties uit de modewereld."

Werd de paradijsvogel nu zo bejaagd en verhandeld ondanks, of juist vanwege, zijn status als goddelijke vogel? Meijer: "Dat is heel ambivalent. De Papoea's hadden - en hebben - veel ontzag voor de vogel; hij was hun koning, of een voorouder. Maar toch wilden zij de schoonheid van de vogel ook gewoon 'hebben', in handen krijgen. Net als de mensen in al die landen waar de vogels terechtkwamen. De paradijsvogel betovert iedereen."

De expositie besluit met het heden, waarin de paradijsvogelhandel nog steeds bestaat. "De laatste jaren zie je steeds meer illegale straatverkoop van veren en tooien", zegt Marc Argeloo. "Dat is een groeiende bedreiging, net zoals het oprukken van oliepalimplantages op Nieuw-Guinea. Maar het is ook weer niet zo dat paradijsvogels over de gehele breedte nu met uitsterven bedreigd worden. Ze zijn over het algemeen nog best talrijk; met een uurtje rijden vanuit Jayapura vind je ze al. We moeten zorgen dat dit zo blijft."

Is de paradijsvogel tegenwoordig nog steeds die etherische, hemelse, ongrijpbare vogel? "In de Papoea-cultuur heeft hij onverminderd een bijzondere status. Je komt zijn beeltenis overal tegen, van muurversieringen en pakken koffie tot mondkapjes en tatoeages. We hebben een wisselvitrine staan, waarin de Papoea-gemeenschap in Nederland hun eigen objecten waar de paradijsvogel op staat kan exposeren."

Ook in de westerse populaire cultuur is de paradijsvogel nog altijd een bekend symbool en een krachtig beeld. Op de expositie ligt een exemplaar van Suske en Wiske nummer 256, De vogels der goden. De term 'paradijsvogel' kennen we als aanduiding voor overdadig uitgedoste excentriekelingen. Aan de paradijsvogel kleven onverminderd connotaties van schoonheid en rijkdom.

En wie kent niet de song Bird of Paradise van Snowy White, een grote hit in 1984:

Wish that I could fly I'd be beside you now
But I can only sigh And watch you
circle round
My bird of paradise

Dat klinkt toch nog altijd behoorlijk hemels en ongrijpbaar.

'Vogels van god' is tot en met 1 september 2024 te zien in het Missiemuseum in

Steyl.